

ԲՈՒՂԱՐԻԱՅԻ ԹՈՒՐՔԱԼԵԶՈՒ ՓՈՔՐԱՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ

ԲՈՒՂԱՐԻԱՅԻ ԿՈՂՄԻՑ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՃԱՆԱԶՄԱՆ ԴԵՍ

(1995-2010թթ.)

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. Բուլղարիա, խորհրդարան, Հայոց ցեղասպանություն, թուրք, ԻԱՀ:

Ключевые слова и выражения: Болгария, геноцид, Движение прав и свобод, парламент.

Key words and phrases: Armenian Genocide, Bulgaria, "The movement of Rights and Freedoms", turk.

Հայոց ցեղասպանության փաստի միջազգային ճանաչման հարցում իր ուրույն տեղն ունի Բուլղարիան:

Նախ, Բուլղարիան Թուրքիայի սահմանակից պետություններից է, որի հետ ունի պատմական խնդիրներ, որոնք էլ իրենց արտացոլումն են գտնում ներքին և արտաքին քաղաքական օրակարգում:

Իսկ առավել կարևոր է այն, որ Բուլղարիայում ապրել և ապրում է մեծաքանակ թուրքալեզու փոքրամասնություն, որն իր քաղաքական կուսակցությունների և կազմակերպությունների միջոցով կարողանում է ազդեցություն ունենալ Բուլղարիայի ներքին և արտաքին քաղաքականության, այդ թվում՝ նաև այդ երկրում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացի վրա, ինչը 90-ականներից ի վեր տեղ է զբաղեցրել բուլղարական ներքաղաքական օրակարգում և երկու տասնամյակից ավել տարատիպ բանավեճերի, քննարկումների և տարաձայնությունների տեղիք է տվել:

Բուլղարիայում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման խոչընդոտման գործում առաջամարտիկի դերակատարումը ստանձնել է 90-ականներից Բուլղարիայի քաղաքական կյանքում իրակտիվությամբ աչքի ընկնող թուրքական «Իրավունքների և ազատությունների շարժում» քաղաքական կուսակցությունը (ԻԱՀ), որը ներկայացնում է ինչպես Բուլղարիայի թուրքերի, այնպես էլ որոշ այլ մուսուլման փոքրամասնությունների շահերը: Իսկ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման դեմ պայքարում, ինչպես կտեսնենք ստորև, սպասարկում է նաև պաշտոնական Անկարայի շահերը և ուղղակիորեն հետևում Թուրքիայի քաղաքականությանն ու կիրառում

թուրքական պետության առաջ քաշած թեզերը և ժխտողական մեխանիզմներն ու մեթոդները:

Հասկանալու համար Հայոց ցեղասպանության հարցում Թուրքիայի պաշտոնական քաղաքականությունը կիսող բուլղարաթուրքական կազմակերպությունների գործունեությունը՝ պետք է հասկանալ Բուլղարիայում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացը, որը սկսվեց 90-ականների սկզբին և զգալի ակտիվացավ հատկապես 2000-ականների կեսերից:

ԽՍՀՄ փլուզումը և սոցիալիստական բլոկի կազմալուծումն ավելի ազատ և ակտիվ արտաքին քաղաքականության հնարավորություն շնորհեց պաշտոնական Սոֆիային, իսկ Հայաստանի Հանրապետության անկախացումը նոր փուլի սկիզբ էր Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացում:

Ուստի արդեն 90-ականների սկզբից Բուլղարիայում սկսվում են Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ հանրային և քաղաքական քննարկումներ: Հարցի քննարկումն ակտիվացնելու հետ մեկտեղ ակնհայտ էր, որ այս խնդրի շուրջ Բուլղարիայի հայ և թուրք փոքրամասնությունները պետք է հակադիր կարծիքներ կիսեին և տեղ զբաղեցնեին բարիկադների հակառակ կողմերում:

Այնուամենայնիվ, ակհայտ էր, որ թուրքական փոքրամասնությունն այս հարցում որոշ առավելություն ուներ՝ կապված իր ավելի մեծաքանակ լինելու և քաղաքական ու հասարակական կառույցների միջոցով Բուլղարիայում որոշում կայացնող շրջանակներում, այդ թվում՝ երկրի խորհրդարանում և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ավելի ներկայանալի լինելու հետ: Թուրքերը հնարավորություն ունեին սեփական կուսակցությամբ հանդես գալ Բուլղարիայի խորհրդարանում, ինչն առավելություն էր տալիս թուրքական ժխտողական շրջանակներին:

Իհարկե, սա զուտ հայ և թուրք փոքրամասնությունների ռեսուրսների ուղղակի համեմատությունն էր, սակայն այլ, այդ թվում՝ արտաքին գործոնները, ինչպիսիք էին բուլղարական այլ ուժերի շահերն ու հետաքրքրությունները, նույնպես կարևորագույն և վճռորոշ դերակատարում ունեին Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացում: Խիստ կարևոր էր նաև պաշտոնական Սոֆիայի քաղաքականությունը, որը Հայոց ցեղասպանության ճանաչմամբ կարող էր վատթարացնել հարաբերությունները Թուրքիայի հետ, ինչն էլ հետքայլի և անհամարձակ գործողությունների պատճառ էր դառնում:

Այսպիսով, Բուլղարիայում Հայոց ցեղասպանության հարցը դուրս էր միայն հայ և թուրք համայնքների միջև հակադրության մակարդակից և ներառում էր նաև բուլղարական տարբեր ուժեր, որոնք, կախված իրենց

քաղաքական կուրսից և ընտրած մարտավարությունից, փորձում էին պաշտպանել կողմերից մեկի մոտեցումները: Այն նաև Բուլղարիայի արտաքին քաղաքականության տեսանկյունից կարևորություն ներկայացնող հարց էր:

Բուլղարիայի առաջնորդ Տոդոր Ժիվկովի վարչակարգի հեռացումից հետո՝ 1990-ականների սկզբին Բուլղարիայում խոսքի ազատության հաստատման արդյունքում սկսվեց նաև Հայոց ցեղասպանության թեմայի հանրային քննարկումը:

Առաջին քայլերից էր 1995 թվականին Բուլղարիայի ազգային ժողովում Ցեղասպանության գոհերի հիշատակը հարգելու նախաձեռնությունը: 1995 թվականի ապրիլի 20-ին Բուլղարիայի խորհրդարանը մեկ րոպե լռությամբ հարգեց Հայոց ցեղասպանության գոհերի հիշատակը, ապա հրապարակվեց նաև պաշտոնական հայտարարություն, որը ներկայացվեց նաև բուլղարական հեռուստաալիքներով:

«Մենք, որպես քաղաքակիրթ ժողովուրդ, որը ստորագրել է ցեղասպանությունների վերաբերյալ ՄԱԿ-ի կոնվենցիան, ինչպես և այլ միջազգային փաստաթղթեր, որոնք առնչվում են մարդու իրավունքներին, պաշտոնապես հիշատակում ենք (Հայոց ցեղասպանության) տարեկիցը և հայտարարում ենք, որ պայքարելու ենք ցեղասպանությունների կանխման համար, քանի որ մենք մոտենում ենք 21-րդ դարին», -նշված էր Բուլղարիայի խորհրդարանի տարածած հայտարարությունում, որն ընթերցեց նաև այդ ժամանակ Բուլղարիայի խորհրդարանի նախագահ Բլագովեց Սենդովը:

Հատկանշական է, որ հայտարարությունը ստացել էր Բուլղարիայի խորհրդարանի 94.5 տոկոսի ձայները¹, իսկ դեմ էին արտահայտվել Թուրքիայի խորհրդարանում ներկայացված թուրք պատգամավորները՝ ԻԱՇ-ի գլխավորությամբ:

Սա Բուլղարիայում առաջին դեպքն էր, երբ երկրի օրենսդիր մարմնի մակարդակով քննարկվում էր Հայոց ցեղասպանության հարցը: Այս հայտարարությամբ որոշակի հիմք էր դրվում հետագայում Բուլղարիայի ազգային ժողովում Հայոց ցեղասպանության հարցի ճանաչման գործընթացի համար:

Այնուամենայնիվ, այս հայտարարությանն այլ լուրջ գործողություններ ուղղակիորեն չհաջորդեցին, իսկ հետագա տասը տարիներին Հայոց ցեղասպանության հարցը, մեծ հաշվով, բուլղարական

¹ Bulgaria recognize the Armenian Genocide, The Armenian Cause Newsletter, 06. 1995, Vol. 12, No. 1 (30), p. 3.

օրենսդրական մարմնի օրակարգում տեղ չգտավ, թեև հասարական մակարդակում այդ թեմայով քննարկումներն ու գործողությունները շարունակվում էին:

Բուլղարիայում իշխանության դեկին գտնվող քաղաքական ուժերը փորձում էին Հայոց ցեղասպանության հարցն օրակարգից դուրս պահել՝ Անկարայի և Սոֆիայի միջև հավելյալ լարվածություն չստեղծելու, ինչպես և Բուլղարիայում գործընկեր հանդիսացող թուրքական կառույցների (ԻԱՇ-ի գլխավորությամբ) հետ հարաբերությունները պահպանելու համար:

1990-ականներին ԻԱՇ-ը ներկայացված էր բուլղարական օրենսդիր մարմնում, իսկ 2000-ականներին նաև իշխող կոալիցիոն կառավարության մաս էր կազմում, ինչը որոշակիորեն նվազեցնում էր Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող նախաձեռնությունների հաջողության հնարավորությունը, քանի որ թուրքական կուսակցությունը կտրուկ դեմ էր Ցեղասպանության ճանաչմանը: ԻԱՇ-ը, ինչպես վերը նշեցինք, Ցեղասպանության հերքման թուրքական պաշտոնական քաղաքականության իրականացնողն ու շարունակողն էր և մշտապես հանդես էր գալիս Ցեղասպանության ճանաչման գործընթացների դեմ:

Իրավիճակը փոփոխություն կրեց 2000-ականների կեսերին, երբ Բուլղարիայի քաղաքական դաշտում սկսեց գործել բուլղարական ազգայնական «Ատակա» (թրգմն՝ «Գրոհ») կուսակցությունը²: Ազգայնական քաղաքական ուժն իր գոյության ամենասկզբից ընդգծված հակաթուրքական դիրքորոշում որդեգրեց, ինչը որոշակիորեն անդադարձավ նաև Բուլղարիայում Հայոց ցեղասպանության թեմայի քննարկման և ճանաչման գործընթացի վրա: Կուսակցությունն իր գոյության հետագա տարիներին համակարգային և հետևողական ձևով սկսեց Բուլղարիայի ազգային ժողով ներկայացնել Հայոց ցեղասպանության ճանաչմանն ուղղված օրինագծեր և առաջարկներ³:

Բացի «Ատակայից», Բուլղարիայում գործող այլ քաղաքական ուժեր էլ մաս կազմեցին Հայոց ցեղասպանության ճանաչման կողմնակիցների ճամբարին: Նման կուսակցություններից էին, օրինակ, «Մակեդոնական ներքին հեղափոխական կազմակերպություն», «Բուլղարիայի փրկության ազգային ճակատ», «Այլընտրանք հանուն

² Партия АТАКА, 20 точки на партия АТАКА,

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=51.

³ Bechev D., A genocide of our own: Bulgaria and the memory of Ottoman Armenians, Open Democracy, 23.04.2015, <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/dimitar-bechev/genocide-of-our-own-bulgaria-and-memory-of-ottoman-armenians>.

բուլղարական վերածննդի» (ԱՀԲՎ) կուսակցությունները⁴, ինչպես և այլ քաղաքական և հասարակական ուժեր:

Ի դեպ, Բուլղարիայում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացի ակտիվացումն արտացոլում էր ինչպես այս հարցում համաշխարհային միտումները, այնպես էլ կրում էր զուտ բուլղարական իրականության հետքերը:

Մասնավորապես, Բուլղարիայում ևս նկատվել և նկատվում է համաշխարհային քաղաքականությունում կիրառվող ցավալի այն փորձը, երբ Հայոց ցեղասպանության թեման սկսում է կիրառվել որպես քաղաքական լծակ և գործիք Թուրքիայի դեմ:

Բիարկե, պետք չէ ի սպառ անտեսել Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցում բուլղարական ուժերի՝ պատմական արդարությանը հասնելու գտումը, սակայն չի կարելի թերագնահատել նաև Ցեղասպանության հարցի քաղաքական կիրառվումը միջպետական և ներքաղաքական զարգացումներում:

Ինչպես վերը նշեցինք, Հայոց ցեղասպանության հարցի արծարծումը ոչ միայն կոնկրետ քաղաքական խնդիրներ է լուծում, այլ կարծում ենք՝ Հայոց ցեղասպանության հարցում բուլղարական ազգայնական շրջանակների քաղաքականությունը կապված է նաև բուլղար և հայ ժողովուրդների նման պատմության հետ, քանի որ երկու ազգն էլ դարեր շարունակ եղել է օսմանյան լծի տակ և թուրքերի կողմից ենթարկվել համակարգված և կանխամտածված կոտորածների:

Այսպիսով, հակաթուրքական տրամադրությունները ոչ միայն արդի քաղաքական խնդիրների համատեքստում են, այլ նաև ունեն խորը պատմական հիմքեր, որոնք էլ իրենց ազդեցությունն են թողնում բուլղարական ազգայնական ուժերի, նրանց գաղափարը կիսող բուլղարացիների և հայ համայնքի հարաբերությունների և համագործակցության վրա:

Բուլղարիայում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման համար ակտիվ պայքարող «Ատակա» կուսակցությունը, որը պաշտոնապես գրանցվեց 2005 թվականին, արդեն նույն տարում կայացած խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքներով կարողացավ անցնել Բուլղարիայի ազգային ժողով:

⁴ Կոլարով Գ., Բուլղարիայի կառավարության անդամները և խորհրդարանի պատգամավորները Օսմանյան կայսրությունում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման մասին, «Նորավանք» ԳԿՀ, 03.04.2015, http://www.noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=13301.

Բուլղարական խորհրդարան մուտք գործելու հաջորդ տարում՝ 2006 թվականին ազգայնական կուսակցությունը Բուլղարիայի ազգային ժողովին ներկայացրեց Հայոց ցեղասպանության փաստը ճանաչելու վերաբերյալ օրինագիծ: 2006 թվականի հունվարի 7-ին «Ատակա» կուսակցության խմբակցությունն առաջ քաշեց բուլղարական օրենսդիր կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման օրինագիծը, որը մի քանի օր անց ուղարկվեց բուլղարական խորհրդարանի արտաքին հարաբերությունների և մարդու իրավունքների ու կրոնական հարցերով հանձնաժողովներին: «Ատակայի» կազմած փաստաթղթում նշվում էր, որ Օսմանյան կայսրությունը ցեղասպանություն է գործել նաև բուլղար ժողովրդի հանդեպ, ուստի «Օսմանյան կայսրությունում 1915-1922 թթ. հայերի դեմ գործադրված ցեղասպանությունը նաև բուլղար ժողովրդի պատմության տեսանկյունից առանձին խորհուրդ է պարունակում»⁵:

Այնուամենայնիվ, նաև թուրքական քաղաքական ուժի ակտիվ միջամտության հետևանքով օրինագիծը Բուլղարիայի խորհրդարանում չհաջողեց: Պետք է փաստել նաև, որ ԻԱՇ-ը փորձում էր թույլ չտալ, որպեսզի օրինագիծը քվեարկության դրվի Բուլղարիայի խորհրդարանի լիազումար նիստին, սակայն այս հարցում նրանք ձախողեցին, և օրինագիծն ընդունվեց խորհրդարանի օրակարգ կողմից քվեարկության⁶:

Մինչ «Ատակայի» նախաձեռնած օրինագիծը կքննարկեին բուլղարական խորհրդարանի համապատասխան հանձնաժողովներում ԻԱՇ-ի՝ Քիրջալիից պատգամավոր Ռեմզի Օսմանը թուրքական լրատվամիջոցներին հայտարարեց, թե «օրինագիծը չի արտացոլում պատմական իրողությունը և դրա միջոցով ցանկանում են ռուսք դնել երկու երկրների (Բուլղարիայի և Թուրքիայի - Վ. Հ.) հարաբերությունների հիմքերին»:

«Այս օրինագծի ի հայտ գալը խորհրդարանում անընդունելի է: «Ատական» խորհրդարան անցնելուց ի վեր սաղրանքների է դիմում: Այս օրինագծի դեմ մեր վերաբերմունքն ենք արտահայտելու: Այնպես ենք

⁵ Նահապետյան Հ., «Բուլղարաթուրքեր. Անկարայի 5-րդ շարասյունը», 21-րդ Դար, թիվ 1 (15), 2007թ, էջ 95-96:

⁶ Laçiner S., "Ermeni sorunu, diaspora ve Türk dış politikası: Ermeni iddiaları Türkiye'nin dünya ile ilişkilerini nasıl etkiliyor?", 2008, s. 458.

անելու, որ օրինագիծը մերժվի ոչ թե խորհրդարանում, այլ հանձնաժողովներով անցնելիս», - հայտարարեց Ռ. Օսմանը⁷:

2006 թվականի մայիսի 10-ին կայացած Բուլղարիայի խորհրդարանի նիստին ներկա 174 պատգամավորների 79 «ոչ», 55 «դեմ» և 40 «ձեռնպահ» ձայների համամասնությամբ «Օսմանյան կայսրությունում 1915-1922 թվականների հայերի դեմ իրականացրած ցեղասպանությունը ճանաչող» օրինագիծը չընդունվեց:

Օրինագծի ընդունման ձախողումից հետո թուրքական լրատվամիջոցներում թեմայի վերաբերյալ հայտարարություններով հանդես եկավ ԻԱՇ-ի ևս մեկ թուրք պատգամավոր Լյութֆի Մեսթանը, ով մշտապես աչքի էր ընկնում Հայոց ցեղասպանության փաստը ժխտող հայտարարություններով: Մեսթանը, հստակորեն մեջբերելով պաշտոնական Անկարայի հռետորաբանությունում կիրառվող այն հայտնի թեզը, թե «ցեղասպանության հարցը պետք է քննեն ոչ թե խորհրդարանները, այլ պատմաբանները», նշեց, որ պատմական վերքերին անդրադառնալով՝ չեն հասնի խաղաղության և հանգստության»⁸:

Թեև 2006 թվականի փորձը հաջողությամբ չավարտվեց, և «Ատական» ու նրա դիրքորոշումը կիսող ուժերն ու պատգամավորները չկարողացան անցկացնել օրինագիծը, սակայն այս քաղաքական ուժը ոչ միայն չէր պատրաստվում հարցը դուրս բերել օրակարգից, այլ ինչպես ցույց տվեց փորձը, հետագա տարիներին էլ շարունակեց իր ակտիվ քաղաքականությունն այս տիրույթում:

2007 թվականի ապրիլին Հայոց ցեղասպանության գոհերի հիշատակը հարգելու նախաձեռնությամբ հանդես եկավ «Միմեն Երկրորդ ազգային շարժում» կուսակցությունից խորհրդարան անցած ազգությամբ հայ պատգամավոր Ռուբեն Քրիքոբյանը: Ապրիլի 25-ի նիստի ժամանակ ազգությամբ հայ պատգամավորն առաջարկեց մեկ րոպե լռությամբ հարգել Հայոց ցեղասպանության գոհերի հիշատակը: Առաջարկից հետո ԻԱՇ-ի անդամները ցուցադրաբար լքեցին խորհրդարանի դահլիճը:

Հատկանշական է, որ այդ ժամանակ ԻԱՇ կուսակցությունն իշխող կոալիցիայի կազմում էր Միմեն Երկրորդ ազգային շարժում» կուսակցության և Սոցիալիստական կուսակցության հետ:

⁷ “Bulgaristan Meclisi'ne, sözde Ermeni soykırım yasa tasarı verdiler, Gazetevatan, 21.02.2006, <http://www.gazetevatan.com/bulgaristan-meclisi-ne--sozde-ermen-soykirim-yasa-tasari-verdiler-71936-gundem/>.

⁸ “Bulgaristan Ermeni karar tasarısını reddetti”, Hürriyet, 10.05.2006, <http://www.hurriyet.com.tr/bulgaristan-ermen-karar-tasarisini-reddetti-4391549>.

Այսպիսով, ԻԱՇ-ը բոլորտում էր նույն կոալիցիայի մյուս քաղաքական ուժի ներկայացուցչի նախաձեռնությունը: Ստեղծված իրավիճակի կապակցությամբ «Ատակայի» առաջնորդ Վոլեն Սիդերովը հայտարարեց. «Իշխող մեծամասնության մեջ կա կուսակցություն, որը պաշտպանում է Թուրքիայի շահերը: Այդ կուսակցության ներկայացուցիչները չեն հարգում մեկուկես միլիոն հայերի հիշատակը»⁹:

Մեկնաբանելով թուրքական կուսակցության քայլը՝ ԻԱՇ-ի ներկայացուցիչ Լյուքֆի Մեսթանը նշեց, որ «խորհրդարանը լավագույն վայրը չէ պատմական քննարկումների համար»: Մեսթանը հայտարարեց նաև, թե «Թուրքիան և Հայաստանը ներկայում երկխոսություն են իրականացնում՝ գտնելու պատմական դեպքերի ճշմարտությունը»¹⁰: Այս դեպքում ևս ակնհայտ էր, որ Բուլղարիայում գործող թուրքական կուսակցության պատգամավորն ուղղակիորեն մեջ էր բերում Անկարայի դիվանագիտական կորպուսի կողմից այդ ժամանակ հաճախ կիրառվող այն հնարքը, ըստ որի՝ Ցեղասպանության թեմայի քննարկման ժամանակ հայտարարում էին, որ Հայաստանն ու Թուրքիան փորձում են կարգավորել հարաբերությունները, երկխոսություն են վարում, իսկ հարցի քննարկումը կարող է խոչընդոտել և խանգարել գործընթացին¹¹: Այս կերպ թուրքական դիվանագիտությունը փորձում էր հայ-թուրքական կարգավորման գործընթացի միջոցով կանխել երրորդ երկրներում Հայոց ցեղասպանության ճանաչմանն ուղղված քայլերի իրականացումը: Ինչպես ցույց տվեց Մեսթանի հայտարարությունը, նույն այս մարտավարությունը փորձ կատարվեց կիրառել նաև Բուլղարիայի դեպքում:

2007 թվականի սկզբին «Ատակա» կուսակցության կողմից փորձ կատարվեց Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող օրինագիծը բերել խորհրդարան, սակայն այն կրկին անհաջող ելք ունեցավ: Քննարկումների ժամանակ խորհրդարանը լքեցին ԻԱՇ-ի անդամները: Իսկ ահա ընդդիմադիր «Դեմոկրատները՝ հանուն ուժեղ Բուլղարիայի» կուսակցության ղեկավար Եկատերին Միխայլովան, քննադատելով

⁹ Նահապետյան Հ., «Բուլղարաթուրքեր. Վերջին զարգացումները», «Նորավանք» ԳԿՀ01.03.2010,

http://www.noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=4340&sphrase_id=50844:

¹⁰ Bulgaria's Turkish Party Won't Recognize Genocide in Armenia, Novinite, 25.04.2007, <http://www.novinite.com/articles/79794/Bulgaria%27s+Turkish+Party+Won%27t+Recognize+Genocide+in+Armenia>.

¹¹ Խոսքը 2009 թվականի հոկտեմբերի 10-ին Ցյուրիխյան արձանագրությունների ստորագրումից հետո սկիզբ առած հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման գործընթացի մասին է:

նախագծի տապալումն իշխող ուժերի կողմից, հայտարարեց. «Էթնիկ թուրքերի ձայները շատ կարևոր են ձեզ համար, որպեսզի շարունակեք մնալ կառավարությունում: Այդ պատճառով էլ չեք ցանկանում ընդունել, որ Հայոց ցեղասպանություն է եղել»: Բացի այդ, ընդդիմադիր ուժերը, այդ թվում «Դեմոկրատները՝ հանուն ուժեղ Բուլղարիայի» և «Ատակա» կուսակցությունների անդամները բոյկոտեցին մայիսի 2-ի խորհրդարանի նիստը¹²:

2007 թվականի ապրիլի 25-ին կայացած Բուլղարիայի ազգային ժողովի նիստի ընթացքում Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակը հարգող հայտարարությունները ևս հանդիպեցին ԻԱՇ կուսակցության ներկայացուցիչների դիմադրությանը: Մասնավորապես, ԻԱՇ-ի ակտիվ անդամներից Լյուբֆի Մեսթանը նշեց իր կրկնվող արտահայտությունն առ այն, թե «խորհրդարանը պատմական հարցերի քննման վայր չէ», ինչից հետո արժանացավ ընդդիմադիր խմբակցությունների բողոքի ձայներին¹³:

Նման մեկ փորձ էլ «Ատակա» կուսակցությունն իրականացրեց 2008 թվականի հունվարին՝ Բուլղարիայի ազգային ժողով ներկայացնելով Հայոց ցեղասպանության ճանաչմանը վերաբերող օրինագիծ: Նիստին ներկա 173 պատգամավորից 63-ը «դեմ», 50-ը «կողմ» քվեարկեց «Ատակայի» ներկայացրած օրինագծին, իսկ 60-ը «ձեռնպահ» մնաց: Այստեղ կարևոր էրևանայն, որ թեև «Ատական» Բուլղարիայի խորհրդարանում ուներ 21 պատգամավորական մանդատ, սակայն այս կուսակցությանը հաջողվեց հավաքել 50 «կողմ» ձայն, ինչը վկայում էր այն մասին, որ բուլղարական խորհրդարանում Ցեղասպանության ճանաչման հարցում դրական տրամադրված այլ պատգամավորներ և խմբեր էլ կային:

Թուրք հետազոտողներից Քադեր Օզլեմի կարծիքով՝ օրինագծին կողմ քվեարկած բուլղար պատգամավորներն այդ կերպ ցույց էին տալիս նաև, որ դեմ են Թուրքիային և կիսում են ազգայնական կողմնորոշումը¹⁴:

Օրինագծի անցկացման դեմ կրկին պայքարում էր ԻԱՇ կուսակցությունը, որը շարունակում էր մաս կազմել իշխող կոալիցիային:

¹² “Bulgaria's Opposition Walks out over Armenian Genocide in Ottoman Empire, Novinite, 02.05.2007, <http://www.novinite.com/articles/80079/Bulgaria%27s+Opposition+Walks+out+over+Armenian+Genocide+in+Ottoman+Empire>.

¹³ Բուլղարիայի ազգային ժողովի պաշտոնական կայք, Стенограми от пленарни заседания, 25.04.2007, <http://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/2/ID/290>.

¹⁴ Özlem K., Bulgaristan Ermenileri ve 1915 Olayları'na İlişkin Ermeni İddiaları Bağlamında Bulgar Milliyetçileriyle İşbirliklerine Yönelik Bir Değerlendirme (2005–2014), Turkish Journal of TESAM Academy, January 2015 . 2 (1), s. 237.

Թուրքական կուսակցությունից պատգամավոր Ռեմզի Օսմանը քվեարկությունից հետո հերթական անգամ մեջբերեց պաշտոնական Անկարայի կողմից կիրառվող թեզն առ այն, թե «պատմական հարցերը չպետք է քննարկվեն խորհրդարանում, այլ այդ հարցերը պետք է թողնել պատմաբաններին»¹⁵:

Օսմանը նաև պաշտպանեց թուրքական ժխտողական և պատմական իրականությունը խեղաթյուրող այն թեզը, թե իբր «հայկական ավազակային խմբերն արտաքին ազդեցությամբ թուրք զինվորների և բնակչության դեմ իրականացրել են արյունալի գործողություններ»¹⁶: Բուլղարիայի խորհրդարանի թուրք պատգամավորի այս խոսքերը ևս մեկ անգամ հավաստեցին այն փաստը, որը ԻԱՇ-ն հիմնովին հետևում է Թուրքիայի՝ Ցեղասպանության հարցում ժխտողական քաղաքականությունն ու ակտիվորեն կիրառում այս հարցում թուրքական պետական թեզերը:

Մինչ օրենսդրական մակարդակում անհաջող փորձերին, 2008 թվականին զգալի ակտիվացավ տեղական ինքնակառավարման մարմինների մակարդակով Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացը: Հայոց ցեղասպանության ճանաչման նախաձեռնություններ էին իրականացվում տեղական ինքնակառավարման մարմինների մակարդակով, որտեղ ևս ինչպես թուրքական կառույցները, այնպես էլ թուրք բնակչությունը որոշակի քայլեր էին իրականացնում և խոչընդոտներ ստեղծում:

2008 թվականի մայիս և հունիս ամիսներին Պլովդիվի, Վառնայի, Բուրգասի, Ռուսեի, Փազարջիկի և Ստարա Ջագորայի քաղաքային խորհուրդներն ընդունեցին հայտարարություններ, որոնցով ճանաչում էին հայերի դեմ իրականացրածը որպես ցեղասպանություն¹⁷: 2009 թվականի դրությամբ Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչած բուլղարական քաղաքների թիվը հասնում էր 12-ի¹⁸:

¹⁵ Bulgarian lawmakers vote against bill backing Armenian 'genocide' claims, Today's Zaman, 18.01.2008, http://www.todayszaman.com/diplomacy_bulgarian-lawmakers-vote-against-bill-backing-armenian-genocide-claims_131919.html.

¹⁶ 'Bulgaristan' dan sözde soykırımı ret, Hürriyet, 18.01.2008, <http://www.hurriyet.com.tr/bulgaristandan-sozde-soykirima-ret-8046292>.

¹⁷ Bechev D., A genocide of our own: Bulgaria and the memory of Ottoman Armenians, Open Democracy, 23.04.2015, <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/dimitar-bechev/genocide-of-our-own-bulgaria-and-memory-of-ottoman-armenians>.

¹⁸ Bulgaria Parliament Speaker Arrives in Turkey amidst Genocide Scandal, Novinite, 12.03.2009,

Այսպիսով, Բուլղարիայում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացն ընթանում էր ոչ միայն օրենսդրական դաշտում, այլ նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինների մակարդակով, որտեղ հայկական կազմակերպություններն ու Ցեղասպանության ճանաչման համար պայքարող բուլղարական քաղաքական և հասարակական կառույցները հանդիպում էին բուլղարաթուրքերի պայքարին ու դիմադրությանը, սակայն, ինչպես վերը նշեցինք, կարողանում էին հաջողություններ գրանցել:

Հետաքրքրական է 2008 թվականի մայիսին Ռուսեի շրջանի դատարանի վճիռը, որն ուժի մեջ էր թողում ավելի վաղ Ռուսե քաղաքի քաղաքային խորհրդի որոշումը, որով Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող հայտարարություն էր արվել: Քաղաքային խորհրդարանի թուրք անդամները, որոնք հարում էին ԻԱՇ կուսակցությանը, Ռուսե շրջանի ղեկավար Մարիա Դիմովայի հետ մեկտեղ հայց ներկայացրին դատարան՝ անօրինական համարելով քաղաքային խորհրդի Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող հայտարարություն ընդունելու որոշումը: Դատարանը, սակայն, մերժեց քաղաքապետի և թուրքական համայնքի ներկայացուցիչների հայցն ու ուժի մեջ թողեց քաղաքային խորհրդի որոշումը¹⁹:

Բուլղարական Շումեն քաղաքում ևս Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող որոշմանը դիմադրում էին տեղի թուրքերը, որոնք փորձում էին խանգարել Ցեղասպանության ճանաչմանը կարևոր պաշտոններ զբաղեցնող էթնիկ թուրքերի միջոցով:

ՏԻՄ մակարդակում Հայոց ցեղասպանության ճանաչումն անհանգստություն առաջացրեց ոչ միայն Բուլղարիայի թուրքական կազմակերպությունների շրջանում, այլ նաև Թուրքիայում:

Օրինակ, երբ 2008 թվականի մայիսի 29-ին Բուրգասի քաղաքային խորհուրդը ընդունեց «1915-1922 թթ Օսմանյան կայսրությունում հայերի ցեղասպանության ճանաչման» որոշումը, այն առաջացրեց պաշտոնական Անկարայի դժգոհությունը: Մասնավորապես, որոշման ընդունումից մի քանի օր անց Բուրգասում Թուրքիայի հյուպատոս Իսմայիլ Սեֆա Ուջերը նամակով դիմեց Շումենի քաղաքապետ Կրասիմիր Կոստովին՝ իր

<http://www.novinite.com/articles/101886/Bulgaria+Parliament+Speaker+Arrives+in+Turkey+amidst+Genocide+Scandal>

¹⁹ Bulgarian Court Rules in Favor of Armenian Genocide Recognition, Novinite, 24.05.2008,

<http://www.novinite.com/articles/93444/Bulgarian+Court+Rules+in+Favor+of+Armenian+Genocide+Recognition>.

դժգոհությունը հայտնելով Բուրգասի քաղաքային խորհրդի՝ Ցեղասպանության ճանաչման որոշման վերաբերյալ: Շումենի քաղաքապետարանում ընդունեցին թուրք դիվանագիտական ներկայացուցչության նամակն «ի գիտություն»²⁰:

Վառնայում իրավիճակն ավելի բարդ էր, քանի որ քաղաքային խորհրդի կողմից Հայոց ցեղասպանության փաստը ճանաչող որոշումը Վառնայի քաղաքապետ Հրիստո Կոնտրովը հետ վերադարձրեց խորհուրդ: 2008 թվականի մայիսի 21-ին Վառնայի քաղաքային խորհուրդը որոշեց ապրիլի 24-ը հայտարարել Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակի օր, սակայն հունիսի 5-ին քաղաքապետ Կոնտրովը որոշումը հետ ուղարկեց քաղաքային խորհուրդ՝ նոր լսումների: Կոնտրովի այս քայլն առաջ բերեց Ցեղասպանության փաստը ճանաչող բուլղարական ուժերի «Բուլղարիայի եվրոպական զարգացման քաղաքացիներ» և «Բուլղարիայի ազգային շարժում» կուսակցությունների անդամների և Բուլղարիայի հայ համայնքի դժգոհությունը, որոնք բողոքի ցույց կազմակերպեցին Վառնայի քաղաքապետարանի դիմաց: Ցուցարարները պարզեցին պաստառներ, որոնց վրա գրված էր՝ «Վառնան Բոսֆորը չէ» ակնարկելով, որ Կոնտրովը քաղաքապետ է ընտրվել իշխող կոալիցիայի մաս կազմող ԻԱՇ կուսակցության ձայներով²¹:

Թեև Բուլղարիայի թուրքերի քաղաքական և հասարակական ազդեցությանը, հատկապես «Ատակայի» և Ցեղասպանության ճանաչման օգտին հանդես եկող այլ բուլղարական կառույցների, ինչպես և հայ համայնքի ակտիվ միջամտությամբ հնարավորություն էր ստանում Ցեղասպանության փաստի մասին բարձրաձայնել ՏԻՄ մակարդակով, ինչպես նաև շարունակվում էին փորձերը՝ խորհրդարանում համապատասխան օրինագիծն անցկացնելու ուղղությամբ:

2009 թվականին «Ատակա» կուսակցությունը Հայոց ցեղասպանության ճանաչման վերաբերյալ ևս մեկ օրինագիծ ներկայացրեց Բուլղարիայի խորհրդարանի Սարդու իրավունքների, կրոնական գործերի,

²⁰ Turkey Consul Protests Armenian Genocide Recognition by Bulgaria's Shumen, Novinite, 06.06.2008, <http://www.novinite.com/articles/93881/Turkey+Consul+Protests+Armenian+Genocide+Recognition+by+Bulgaria%27s+Shumen>.

²¹ Protests against Varna District Governor over Armenian Genocide Controversy, Novinite, 11.06, 2008, <http://www.novinite.com/articles/94044/Protests+against+Varna+District+Governor+over+Armenian+Genocide+Controversy>

քաղաքացիների բողոքների և դիմումների հանձնաժողով, որտեղ, սակայն, դեմ քվեարկեցին օրինագծի ներկայացմանը Բուլղարիայի ազգային ժողով²²:

2010 թվականի ընթացքում ևս Բուլղարիայի խորհրդարանում ներկայացված ուժերը բարձրացրին Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցը:

2010 թվականի փետրվարի 7-ին Բուլղարիայի խորհրդարանը հրաժարվեց ընդունել Հայոց ցեղասպանության ճանաչման օրինագիծը՝ համարելով, որ այն վնասում է Թուրքիայի և Բուլղարիայի հարաբերություններին²³: Օրինագիծը կրկին առաջարկեց «Ատակա» կուսակցությունը, սակայն այն չկարողացավ ձայներ ապահովել: Այսանգամ նախագահական ԻԱՇ կուսակցությունը ակտիվ պայքարեց օրինագծի դեմ:

2010 թվականի մարտի սկզբին Հայոց ցեղասպանության ճանաչման վերաբերյալ նոր նախաձեռնությամբ հանդես եկավ Բուլղարիայի խորհրդարանի ընդդիմադիր «Կարգ, օրինականություն և արդարություն» կուսակցությունը (RZS), որը խորհրդարանին ներկայացրեց պաշտոնական հայտարարություն՝ պահանջելով հարգել Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակը:

Կուսակցությունը նաև պաշտոնապես դիմեց Բուլղարիայի վարչապետ Բոլկո Բորիսովին՝ պահանջելով ներկայացնել կառավարության դիրքորոշումը Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ²⁴:

Այսպիսով, 2000-ականների սկզբից Բուլղարիայում կտրուկ ակտիվացել էր Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացը, ինչը մեծապես կապված էր «Ատակա» կուսակցության քաղաքականության և ակտիվ քայլերի հետ: «Ատակայի» ակտիվ քաղաքականությունն իր ազդեցությունն էր ունենում նաև բուլղարական այլ ուժերի վրա:

Միննույն ժամանակ, Հայոց ցեղասպանության ճանաչման փորձերը չսահմանափակվեցին բուլղարական օրենսդիր մարմնում, այլ այդ ուղղությամբ աշխատանք իրականացվեցին տեղական

²² Բուլղարիայի ազգային ժողովի պաշտոնական կայք, Комисия по правата на човека, вероизповеданията, жалбите и петициите на гражданите, 04.02.2010, <http://www.parliament.bg/bg/archive/7/3/237/reports/ID/1747>.

²³ Bulgar Parlamentosu Sözde Soykırım Yasa Tasarını Reddetti, Turkish NY, 07.02.2010, http://www.turkishny.com/headline-news/2/23753-bulgar-parlamentosu-sozde-soykrm-yasa-tasarn-reddetti#.Vp_Mj5p97IW.

²⁴ Bulgaria RZS Demands Condemnation of Armenian Genocide, Novinite, 18.03.2010, <http://www.novinite.com/articles/114331/Bulgaria+RZS+Demands+Condemnation+of+Armenian+Genocide>

ինքնակառավարման մարմինների հետ, որտեղ հաջողություններ գրանցվեց: Այս ընթացքում Թուրքիայի շահերը պաշտպանողի դերակատարումն իր վրա վերցրեց ԻԱՇ կուսակցությունը, որը ոչ միայն համառ պայքարեց Ցեղասպանության դեմ, այլև հայտարարություններով և քայլերով հստակ ցույց տվեց, որ ամբողջովին կհստում է Թուրքիայի Հանրապետության դիրքորոշումը և Բուլղարիայում իրականացնում է Անկարայի՝ Ցեղասպանության հարցում որդեգրած քաղաքականությունը:

Հետաքրքրական է, որ բուլղարական քաղաքական շրջանակներում կա նաև այն կարծիքը, որ Բուլղարիայում գործող թուրքական կուսակցություններն ու կազմակերպությունները կարող են փոխել դիրքորոշումը Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցում, եթե այդպիսի փոփոխություն լինի նաև պաշտոնական Անկարայի քաղաքականությունում:

Մասնավորապես, Ցեղասպանության հարցում գրեթե ամբողջովին Թուրքիայի դիրքորոշումը կիսող ԻԱՇ կուսակցությունն ու բուլղարաթուրքերի տարբեր կառույցներ կարող են Ցեղասպանության ճանաչման օգտին հանդես գալ, եթե բուն Թուրքիայում ճանաչեն Հայոց ցեղասպանությունը²⁵: Այստեղ կարևոր է այն, որ Բուլղարիայի քաղաքական շրջանակներում ևս հստակ հասկանում են, որ ինչպես տարբեր հարցերում, Հայոց ցեղասպանության հարցում էլ բուլղարաթուրքերի կառույցները, կարելի է ասել, կուրորեն հետևում են Անկարային՝ կիսելով նրա դիրքորոշումներն ու իրականացնելով թուրքական ժխտողականության փորձը:

2000-ականների կեսերին Հայոց ցեղասպանության ճանաչման ակտիվ գործընթացների վերաբերյալ թուրքական շրջանակներում առկա ուշադրավ և հետաքրքիր մտքերից է այն, որ առկա զարգացումների արդյունքում Բուլղարիայում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցը ժամանակի խնդիր է:

Թուրք հեղինակ Սեդաթ Լաչիներն իր «Հայկական հարց, սփյուռքը և թուրքական արտաքին քաղաքականությունը» գրքում անդրադառնում է Բուլղարիայում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացին՝ նշելով, որ հայերն իրենց հայտարարություններով էլ ցույց են տալիս, որ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացը ժամանակի հարց է, օրինակ,

²⁵ Գոլարով Գ., Բուլղարիայի կառավարության անդամները և խորհրդարանի պատգամավորները օսմանյան կայսրությունում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման մասին,

http://www.noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=13301.

այն ժամանակի, երբ Բուլղարիայի օրենսդիր մարմիններում ԻԱՇ-ի ներկայությունը կամ զգալի կպակասի, կամ չի լինի²⁶:

Վ. Հակոբյան

**Բուլղարիայի թուրքալեզու փոքրամասնության պայքարը
Բուլղարիայի կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման դեմ
Ամփոփում**

ԽՍՀՄ փլուզումը և սոցիալիստական բլոկի կազմալուծումն ավելի ազատ և ակտիվ արտաքին քաղաքականության հնարավորություն շնորհեցին պաշտոնական Սոֆիային, իսկ Հայաստանի Հանրապետության անկախացումը նոր փուլի սկիզբ հանդիսացավ Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացում:

Ուստի արդեն 90-ականների սկզբից Բուլղարիայում սկսվում են Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ հանրային և քաղաքական քննարկումներ:

Բուլղարիայում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման խոչընդոտման գործում առաջամարտիկի դերակատարումը ստանձնում է 90-ականներից Բուլղարիայի քաղաքական կյանքում իր ակտիվությամբ աչքի ընկնող թուրքական «Իրավունքների և ազատությունների շարժում» քաղաքական կուսակցությունը, որի ջանքերով 1995-2010 թթ.

Բուլղարիայի խորհրդարանում Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ քննարկումներն ավարտվում են անարդյունք:

В. Акопян

**Борьба турецкого меньшинства Болгарии против признания
Армянского геноцида (1995-2010 гг.)**

Развал СССР и разложение социалистического блока дали официальной Софии возможность вести более свободную и активную внешнюю политику, а получение независимости для Армянской Республики стало началом новой фазы в процессе международного признания Армянского геноцида.

Посему уже в начале 90-хх в Болгарии начинаются общественные и политические обсуждения относительно Армянского геноцида. Передовую роль в блокировании признания Армянского геноцида берет на себя известная в политической жизни Болгарии 90-хх своей активностью турецкая политическая партия «Движение прав и свобод», силами которой в 1995-2010гг. в парламенте

²⁶ Laçiner S., նշվ. աշխ., էջ 460:

Болгарии обсуждения относительно Армянского геноцида заканчиваются безрезультативно.

V. Hakobyan

**The Struggle of Turkish-Speaking Minority of Bulgaria Against
Recognition of Armenian Genocide by Bulgaria
(1995-2010)**

The collapse of the USSR and the dissolution of the socialist block gave more free and active foreign policy to Sofia, and the independence of the Republic of Armenia was the beginning of a new stage in the process of international recognition of the Armenian Genocide.

Thus, the public and political discussions on the Armenian Genocide started in Bulgaria at the beginning of the 90s. Turkish "The movement of Rights and Freedoms" political party, which was very active in Bulgarian's political life during the 90s, took a lead role of obstruction of Armenian Genocide recognition in Bulgaria. By the efforts of this political party the discussions on Armenian Genocide ended in vain during 1995-2010 in the Bulgarian Parliament.